

Preschool Education of V. O. Sukhomlynskyi Mykolaiv National University.

Circle of scientific interests: the modern going is near realization in maintenance of professional preparation of future educators of establishments of preschool education

SICHKO Irina Oleksandrivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate

Professor of the Department of Primary Education of V. O. Sukhomlynskyi Mykolaiv National University.

Circle of scientific interests: professional preparation of future teacher of initial classes.

*Дата надходження рукопису 17. 06. 2018 р.
Рецензент – д.п.н. професор В. Ф. Черкасов*

УДК 37.091. 4 Сухомлинський [37/015/31/502/504]

СУХОМЛИНСЬКА Леся Віталіївна – науковий співробітник
ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського,
ORCID iD: 0000-0003-3055-5392,
e-mail: 1408koala@gmail.com

СВІТ ЖИВОГО В ПЕДАГОГІЦІ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Лише у середині ХХ століття людство почало усвідомлювати, що досягнення істинного суспільного прогресу та гармонії неможливе без певних моральних норм та правил, які необхідні не тільки для того, щоб захистити кожну окрему людину – дитину, дорослу людину чи людину старшого віку, хвору чи здорову, – а й, власне, існування життя на Землі, усіх його видів та форм.

Нині питання збереження життя, людської цивілізації, флори та фауни постало як найгостріше, найактуальніше, яке вимагає негайного розв'язання, об'єднання зусиль усього людства. І тут одне з провідних місць належить педагогіці як науці про таке виховання дитини, яка б із самого ніжного віку всотувала в себе ідеї, правила і поняття щодо живого, якими керувалася б впродовж усього свого життя.

Неупереджене вивчення, переосмислення спадщини педагогів минулого, їхнього досвіду такого виховання, на нашу думку, сприятиме виокремленню прогресивних ідей, ефективних форм і методів виховання любові до живого у дітей, які є доречними й у сучасних умовах. Відтак, досвід видатних педагогів, насамперед українського педагога-гуманіста Василя Олександровича Сухомлинського, який обґрунтував необхідність виховання у дітей почуття співпереживання і підтримки всього живого на Землі, потребує актуалізації з метою подальшого творчого використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перша праця, присвячена цій проблемі, належить перу американського вченого, еколога В. Р. Поттера, який у 1969 р. видав книгу із красномовною назвою «Біоетика – міст у майбутнє», де означив її як органічне поєднання новітніх досягнень біологічної науки та медицини з моральністю

[9]. У сучасному світі такий підхід став маркером цивілізованості.

Сьогодні питання бережливого ставлення до живої природи розглядаються в курсах біоетики для вищих навчальних закладів, тобто для майже дорослих молодих людей [8]. Роздуми про етику тварин складають сьогодні значну частину філософських дебатів біоетики. Такі поняття як веганство, вегетаріанство, зоозахист та гуманне ставлення до тварин у культурі споживання сьогодні у всіх на вустах. У сучасному цивілізованому світі дуже широко дискутуються, виливаються у протестні акції та рухи такі прояви жорстокого та антигуманного поводження з тваринами як тестування та досліди на тваринах, використання тварин у індустрії розваг (зоопарки, цирки, дельфінарії), жорстокі традиції, масові вбивства тварин та жорстокоприношення – корида та родео, щорічний забій гринд та дельфінів, хутрова промисловість та вживання тварин у їжу тощо.

Що ж стосується дитинства, то, на жаль, науковці мало уваги приділяють цим питанням, особливо у тому, що стосується тварин. Можемо лише відзначити дисертаційні дослідження російських авторів: В. В. Зотова «Воспитание морально-ценностного отношения к животным у младших школьников» (1998) [5], М. К. Ібрагімової «Педагогические условия воспитания у детей старшего дошкольного возраста заботливого отношения к животным» (1999) [6]; праці О. Шамігулової (2007) [15], С. Курносової (2008) [7].

В українській педагогіці проблема формування у дітей любові до тварин, до оточуючого світу в останні роки стала предметом наукових пошуків Л. А. Живіріхіної (2014), Н. М. Горопахи (2018) тощо [3]. Однак в Україні більшою

мірою розвивається не наукове, а практико-орієнтоване спрямування у вирішенні означеної проблеми, хоча не можемо не відзначити, що педагоги приділяли і приділяють увагу цим питанням, і особливо – Василь Сухомлинський.

Мета статті – розкрити думки В. Сухомлинського про живу природу через аналіз запропонованих педагогом шляхів і засобів виховання у дітей діяльнісно-співчутливого ставлення до неї.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виховання любові, співчуття, гуманного та відповідального ставлення до всього живого починається в дитинстві. Неспричинення жорстокості, уважне, любовне, доброзичливе ставлення до тварин, співчуття до них, повага до їхнього життя, прав і свобод, сприяння їхньому благу, надання їм допомоги, покращення якості життя тварин є кінцевою метою такого виховання. Співчуття дитини кожній живій істоті виступає дуже важливою якістю її особистості. Ставлячись до тварин з добротою та любов'ю, дитина вчиться поважати тих, хто слабший. Ціннісне ставлення до тварин допомагає дитині стати гуманною людиною й відповідальним членом суспільства. Виховання в дитині цих якостей зводиться до одного простого правила, і воно стосується всіх без виключення живих істот: ставтеся до інших так, як би ви хотіли, щоб вони ставилися до вас. Коли дитина зрозуміє, що тварини – такі ж живі істоти, як і люди, вона зможе вчитися доброму ставленню до людей. Важливо навчити дитину поважати й захищати навіть найменшу й непривабливу тварину. Це навчить її цінувати життя, допоможе запобігти проявам жорстокості.

Загальновідомо, що особа, яка виявляє жорстокість у ставленні до тварин, демонструє таку ж поведінку у ставленні до людей. У людей, схильних до подібних дій, слабо розвинена емпатія, вони не здатні усвідомлювати біль та страждання, які вони заподіюють. Щоб навчити дитину доброти та поваги до тварин, у першу чергу необхідно навчити її співчуття.

Багато хто з видатних особистостей минулого і сьогодення висловлювалися щодо неприпустимості жорсткого поводження з тваринами. Серед них: Вільям Шекспір, Махатма Ганді, Нікола Тесла, Бернард Шоу, Моріс Метерлінк, Артур Шопенгауер та багато інших. Не оминали увагою цю тему і педагоги. Зокрема, Л. Толстой, який увійшов в історію культури не лише як неперевершений майстер художнього слова, але й як видатний педагог-гуманіст, автор багатьох педагогічних праць та підручників для дітей, відданий противник убивства усього живого. Його погляди на цю проблему можна проілюструвати наступним

висловлюванням з філософського твору «Путь жизни»: «Якщо стверджувати, що птахи, коні, собаки, мавпи зовсім чужі нам, то чому ж не стверджувати, що і дикі, чорні і жовті люди чужі нам? А якщо визнати таких людей чужими, то з таким же правом можуть чорні і жовті люди визнати чужими білих. Хто ж ближній? На це є лише одна відповідь: не запитуй, хто ближній, а роби всьому живому те, що хочеш, щоб робили тобі» [14, с.19].

Знаковою також є його стаття «Первая ступень», опублікована у журналі «Вопросы философии и психологии» у 1892 р., написана під враженням від відвідин тульської бійні. Вона присвячена питанням морального самовиховання людини, де «вегетаріанство є важливим кроком, <...> служить ознакою того, що устремління людини до морального самовдосконалення є серйозним і щирим...» [13].

Доречно тут буде назвати також і працю відомого російського педагога І. Горбунова-Посадова «Сострадание к животным и воспитание наших детей», що вийшла у 1910 році [2].

В радянській педагогіці з її класовим підходом як до подій, так і до людей, не кажучи вже про живих істот, ця тема взагалі не підіймалася впродовж усіх років існування радянської держави. Виключення становить Василь Олександрович Сухомлинський. Вся його педагогічна система спрямована на виховання людини доброї та чуйної до інших, людини гуманної та цивілізованої, людини, що відчуває чужі біль та страждання як свої, готової прийти на допомогу іншим.

Ці підходи педагог описував у багатьох своїх творах, і насамперед, у книзі «Серце віддаю дітям». Перша частина твору – «Школа радості» повністю присвячена вихованню дошкільнят, які готуються стати школярами. В. Сухомлинський виховував дітей серед природи, поєднуючи процес виховання з пізнанням навколишнього світу. І, як зазначає німецька дослідниця творчої спадщини Василя Сухомлинського Еріка Гартманн, «тому поставив як практично, так і теоретично, питання ставлення людини до природи: як до зовнішньої, так і до внутрішньої природи людини» [1, с. 61].

Найбільш цікавим для розгляду нашої теми є розділ з першої частини книги «Турбота про живе і прекрасне», що починається словами: «Мене дуже непокоїла байдужість окремих дітей до живого і прекрасного в навколишньому світі, тривожили вчинки, що свідчили про незрозумілу, на перший погляд, дитячу жорстокість. Ось ми йдемо лугом, над травною літають метелики, джмелі, жуки. Юра, спіймавши жука, витяг з кишені скалку скла, розрізав комашину навпіл і «досліджує» її

нутроші.<...> У Колі була якась пристрасть до знищення горобиних гнізд. Розповідали, що жовторотих пташенят, які випали з розпотрошених гнізд, він кидав до каналізаційної труби маслозаводу. <...> Дитяча жорстокість виявляється не тільки в Колі, який бачив зло в сім'ї, а й у дітей, що жили в нормальному оточенні. І найтривожніше, що діти не розуміли ганебності тих «дрібних» проявів зла і байдужості до краси життя, з яких поступово розвивається тупа безсердечність» [11, с. 55-56].

Далі В. Сухомлинський зазначив: «Мені пригадалися слова Януша Корчака: «Світлий дитячий демократизм не знає ієрархії. Передчасно засмучує дитину піт батрака і голодний ровесник, зла доля Савраски і зарізаної курки. Близькі їй і пташка, рівня – метелик, і квітка, в камінці і черепащі вона бачить брата <...>» [11, с. 58]. «Так, усе це так, але **добра дитина не падає з неба. Її треба виховати**» – переконував Василь Сухомлинський [там само].

У який же спосіб відбувалося виховання «доброї дитини» в Павлівській школі? Уроки та велика частина позаурочного часу проходили серед природи. В. Сухомлинський приділяв величезну увагу вихованню почуттів у дітей через споглядання, милування живою природою, вивчення її процесів та явищ. Важливою складовою було виховання любові і співчуття до всіх живих істот. Гуляючи в лісі, в полях та луках, діти знаходили поранених та знесилених пташок та тваринок. В школі була створена так звана «пташина лікарня», а згодом і лікарня для тварин. Дитина, яка годувала, лікувала, докладала значних зусиль до того, аби пташка або тварина вижила і повернулася в живу природу, вірогідно, не буде виявляти в подальшому житті жорстокості до живих в істот.

Почасти поганий приклад або жорстоке поведіння дорослих впливає на психіку дітей і, в свою чергу, провокує дітей на прояви жорстокості. Так, в книзі «Трудные судьбы» у новелі «Жорстокість» В. Сухомлинський описав страшну історію хлопчика Колі, який під час війни та окупації став свідком і співучасником злочинів та мародерства своєї тітки. «Коли село було звільнене від окупантів, Колі йшов шостий рік. <...> Тітка для годиться іноді ходила на роботу в колгосп, головною ж її пристрастю були крадіжки, пожива, обман. Із ранньої весни до пізньої осені вона кожного дня посилала хлопчика в поле красти то кукурудзу, то буряки, то колосся стиглої пшениці, а то копати з землі картоплю. Часом у двір тітки Лукерії забігали кури з колгоспної птахоферми. Тітка показала хлопчику, як зробити пастку, аби упіймати курку.

Впольовану курку хлопчик ніс до сараю та сокирою відрубував їй голову. Для нього стало забавкою дивитися, як птах з відтятою головою ще кілька секунд гасає повітрям» [10, с. 34].

Василь Олександрович Сухомлинський болісно розмірковував: що ж робити, аби подолати цю жорстокість, цю черствість, неспроможність співчувати чужим стражданням? «Треба будь що пробудити в серці хлопчика співчуття до всього живого та живущого, домогтися аби він пізнав, відчув серцем чуже життя, аби в нього виникло бажання оберігати та плекати це життя» [10, с. 38].

І поступово, день у день педагог залучав цю скалічену дитину до споглядання природи, до порятунку та догляду за птахами та тваринами в природі та «пташиній лікарні», до догляду за рослинами на шкільній ділянці та в теплиці разом з учителем та іншими дітьми. Поволі, натхненна спільними справами, досягнутими результатами починається робота дитячої душі. «Я тисячу разів буду повторювати: ніщо так міцно не об'єднує людей, як пережите разом світле відчуття, що пробудилося у важку хвилину» [10, с. 40]. Те, що дитина опікується і рятує життя істоти слабшої за неї, дивує, хвилює, наповнює серце дитини співчуттям і повагою до чужого життя.

Окрім суто педагогічних творів найбільш повно тема гуманного ставлення до тварин та навколишнього середовища розкрита у художніх творах В. Сухомлинського, яких налічується біля 1500 найменувань. Більшість із них представлені у книзі «Я розповім вам казку... Філософія для дітей», укладачем якої є Ольга Сухомлинська [12]. Книга поєднує у собі уривки з посібника «Як виховати справжню людину» та «Хрестоматії з етики», яка, «з одного боку, має самостійне значення, а з іншого – є складовою його ціннісного підходу до всього виховного процесу, і морального передусім. <...> Отже, сам Василь Олександрович розглядав оповідання і казки передусім як художньо-ілюстративну складову етичного виховання» [12, с. 6]. В книзі педагогічні бесіди та роздуми підкріплені тематичними художніми творами, які носять морально-етичний виховний характер.

У розділі «Джерела розвитку дитини» вміщена бесіда «Про моральне виховання», у якій педагог зазначав: «Виховується і дорослішає дитина не тільки завдяки молоку матері і хлібу насущному, але й їжі духовній. Вчиться жити її radoщами й бідами – у цьому мистецтво виховання. Духовне благородство людини залежить врешті-решт від того, що викликало в дитячі роки її захоплення та її сльози. <...> Дитині не хочеться думати і відчувати, що вона слабка,

беззахисна і маленька. Те, що вона маленька і потребує вашого захисту, те що її треба постійно захищати від біди і небезпеки, – тримайте це у думці, а в дитячій свідомості і в серці утверджуйте переконання: я повинна бути сильною і мужньою; не мене нехай захищають, а я повинна захищати, світ повен істот, які незмірно слабші за мене, я повинна бути їхнім захисником» [12, с. 16–17].

Казки та оповідання В. Сухомлинського охоплюють дуже великий спектр тем, що стосуються відповідального, гуманного, цивілізованого ставлення до природи, живих істот, навколишнього середовища. Та навіть більше – вони торкаються філософських питань життя і смерті. Ось як, наприклад, у цьому оповіданні:

Він тільки живий гарний

Величезний гарний метелик Махаон сів на червону квітку канни. Сів і ворухить крильцями.

До Махаона підкрався хлопчик, спіймав його. Тріпотить метелик, а вирватись не може. Хлопчик приколов його великою шпилькою до аркуша паперу. Крильця метелика й зів'яли.

– Чого ти перестав тріпотіти крильцями, Махаоне? – питає хлопчик.

Махаон мовчить. Хлопчик поклав аркуш із мертвим метеликом на підвіконня. За кілька днів дивиться – крильця посохли й розсипались, по черевці повзають мурашки.

– Ні, він тільки живий гарний, – сказав засмучений хлопчик. – Коли крильця його тріпотять на квітці канни, а не на аркуші паперу [12, с. 52].

У багатьох оповіданнях педагогом описується дбайливе ставлення до живих істот, догляд за ними і надання допомоги. Перелічимо ці мініатюри за порядком їх розташування у книзі «Я розповім вам казку... Філософія для дітей» [12]:

- Як Миколка став хоробрий** (с. 111);
- Покинуте кошеня** (с. 120);
- Зайчик під час завірюхи** (с. 145);
- Карасик в акваріумі** (с. 144);
- Врятував жабенят** (с. 283);
- Ластівка з перебитим крилом** (с. 283–284);

Як ми врятували пташенят жайворонка (с. 297–298);

- Щоб метелик не вколовся** (с. 305);
- Петрик, собака й кошеня** (с. 305–306);

- Кошеня за пазухою** (с. 311);
- Вогник у вікні** (с. 339);
- Дивний мисливець** (с. 346);
- Врятував сонечко** (с. 375);
- Як ми знайшли в лісі гніздечко** (с. 396);

Соловейкове гніздо (с. 527–528).

Або ж, навпаки, у мініатюрах мова йде про жорстокість чи байдужість, виказану дорослими або ж дітьми:

- Гніздо вивільги** (с. 93);
- Зупинена рука** (с. 43);
- Смерть собаки** (с. 258–259);
- Що посієш, те й пожнеш** (с. 303);
- Горіхи для білочки** (с. 304–305);
- Жорстокість** (с. 316–317);
- Борисова шпаківня** (с. 319);
- Рогатка та горобине гніздо** (с. 322);
- Він зненавидів красу** (с. 338);
- Кинули слово на вітер** (с. 404);
- Чому плаче синичка** (с. 431–432).

Більше того, В. Сухомлинський одухотворював рослинний світ та навіть природні явища, спонукав дітей до замилування ними і через усвідомлення їх краси та тендітності формував бажання не завдати будь-якої шкоди живій природі:

- Вивільга** (с. 127);
- Як діти раділи, а Ялинка плакала** (с. 132);

- Чому Андрій засумував** (с. 161);
- Зневага** (с. 233);
- Веселка в камінчикові** (с. 291);
- Хлопчик і лопух** (с. 375–376);
- Корисний чи шкідливий?** (с. 398–399);

Треба ж врятувати волошки... (с. 417–418);

- Оля-чарівниця** (с. 425);
- Дятел і дівчинка** (с. 522–523);

Окремі новели присвячені вірності та дружбі між людиною та твариною:

- Прощання з конем** (с. 121);
- Гніздо в шапці** (с. 145);
- Білка і Добра Людина** (с. 146);
- Хай вірить...** (с. 161–162);
- Зрада** (с. 231);
- Дім для Рябка** (с. 263);
- Дівчинка та Синичка** (с. 299–300);
- Як носили півника продавати** (с. 301);

- Гірший за гадюку** (с. 322);
- Старий пес** (с. 434);
- Миколка, Вітя і цуценя** (с. 435).

Ціла низка оповідань присвячена відповідальному ставленню до рослин та тварин, яких дитина зобов'язалася доглядати. Тут ще додається важлива складова – трудове виховання:

- Хлопчик і Синичка** (с. 88);
- Чому голуби прилетіли до Олега** (с. 112–113);
- П'ять дубів** (с. 257);
- Жолуді для діброви** (с. 257–258);
- Яблунька** (с. 270–271);
- Чому Сергійкові було соромно** (с. 271–272).

Є у педагога казки та притчі, присвячені збереженню навколишнього середовища, які значно випередили свій час, коли тема екології, знищення доквілля, середовища, існування людства не стояла так гостро, як у наші дні:

Не забувай про джерело (с. 107-108);

Купа сміття (с. 168);

Куц бузку (с. 235);

Соромно перед соловейком (с. 264);

Ми з тобою далі не підемо (с. 321);

Ліхтарник (с. 328);

Є навіть гостро соціальні казки та притчі:

Стукіт сокири (с. 242).

Вже згадувана нами Е. Гартманн зазначає, що тема вбивства домашніх тварин для використання їх у їжу та на хутро мало висвітлена у В. Сухомлинського, або ж він не приділяв їй належного значення. Вона пише: «Щоденні вбивства тварин також травмують душу дітей. Цей аспект Сухомлинський висвітлює, на мій погляд, недостатньо <...> у нього <...> присутня амбівалентність, оскільки він особливо не зосереджувався на питанні забою домашньої худоби (корів, свиней), однак визнавав важливим, аби дитина виявляла співчуття до беззахисних тварин» [1, с. 65].

Однак звертаючись до цієї теми, пам'ятаймо, в який час і в якій країні жив і працював Василь Сухомлинський. У Радянському Союзі (та і загалом у світі) 50-60-х років, а надто кінця 40-х, після закінчення Другої світової війни, в умовах браку будь-яких продуктів харчування, виживання самої людини, жінок і дітей тема вегетаріанства як гуманного ставлення до домашньої худоби була не на часі, навіть не ставилася. Тому мусимо не погодитися з Е. Гартманн і вважаємо, що навіть саме звернення В. Сухомлинського до цієї тематики в художньо-етичних творах вже було до певної міри революційним. Ось, наприклад, як у цьому оповіданні:

Чого у вівці сумні очі

Народилося маленьке ягня. Красиве таке, кучеряве. Сподобався його кучерявий смушок людині. Вона й убила ягня, здерла шкуру й вичинила її. Пошили донці пальто, смушком обшили рукава.

Вийшла надвір маленька дівчинка в новому пальті й тішиться. Гладить долонькою кучерявий смушок.

Побачила дівчинка вівцю. Стоїть вівця біля повітки й дивиться на дівчинку. Підійшла дівчинка ближче. Захотілося їй приголубити тварину. Думає: «Вівця має радіти, що в мене таке красиве пальто зі смушком».

Підходить дівчинка до вівці, гладить її вовну, гладить голову. І дивується: чогось

вівця не радіє, а дивиться на неї сполохано. Понюхала вівця смушкову нашивку рукава й забекала тривожно, журливо.

– Чого вівця злякалась мого пальтечка? – здивовано питається батька дочка. – Чого в неї такі сумні очі?

– Та це ж вівця – дурна істота. Вона не розуміє ласки, – відповів батько [12, с. 378].

Тему травматичності для дитини використання тварин у їжу педагог розкривав у наступних творах:

Як носили півника продавати (с. 301);

Не варіть курчат (с. 416–417).

Навіть більше, окремі його мініатюри з висвітлюваної теми близькі до ідей джайністської етики (*Джайнізм* – релігійно-філософське вчення, що виникло в Індії, приблизно в VI ст. до н. е. Джайнізм наголошує на відмові від насилля над усіма живими істотами не тільки в діях, а й у мові та думках. Стверджується, що замість того, щоб ненавидіти й завдавати болю будь-кому, усі живі істоти повинні допомагати одна одній [4]) – не завдавати шкоди жодній живій істоті, навіть комасі, навіть тій, що може нести потенційну загрозу. Як ось ця:

До класу залетіла бджола

Стояла тепла сонячна осінь. У третьому класі відчинено вікна. У класі тихо-тихо. Вчителька викликала до дошки Наталку. Вона має написати речення про осінній дощ. Щоб правильно писати слово «осінній».

Тут усі почули, як задзижчала бджола. Вона залетіла в клас і стала кружляти по кімнаті. Ми поклали ручки, припинили й почали стежити за бджолою. Вона підлітала то до столу, то до стіни. А відчинених вікон ніби й не бачила. Нам хотілося підказати: чого ж ти до вікна не летиш? Але боялися слово промовити, щоб не злякати бджолу.

Ось вона покружляла навколо столу й вилетіла у вікно. Ми полегшено зітхнули. Надворі сяяло сонце. Наталка біля дошки посміхнулася й написала: «Осіннє сонце» [12, с. 468].

Отже, «добрю людину» можна і треба виховувати. Це складне морально-етичне завдання покладено на дорослих – батьків та педагогів. «Хочеться порадити вихователям: знаходячи в житті або створюючи обставини, в яких відбувається ця складна внутрішня робота з виховання совісті, вмійте помітити цей емоційний момент. <...> Як безцінне моральне багатство треба берегти ці душевні пориви, не паплюжити їх байдужістю. Придивіться уважно до дитячої праці, і ви побачите безліч «засохлих дерев». Хлопчик узяв у школі, пообіцявши посадити його на присадибній ділянці батьків і виростити дуб, але забув про жолудь, він пролежав кілька

тижнів на вікні, поки мати не викинула, – це теж засохле дерево і засохла мрія («П'ять дубів»; «Жолуді для діброви»). Дівчинка взяла маленьке кошеня, але матері не сподобалося, що першої ж ночі кошеня напаскудило, – і його викинули; дівчинка прибігла до батька по допомогу собаці, а батько пішов («Смерть собаки»). Це ще гірше: не тільки засохле дерево, але й поранене серце, покалічена совість» – стверджував В. Сухомлинський [12, с. 211].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Таким чином, здійснений аналіз дає змогу зробити висновок, що погляди В. Сухомлинського на все живе як важлива складова його гуманістичної концепції можуть стати основою для розробки конкретних методик і технологій формування у дітей любові до тварин, до оточуючого світу й потребують подальшого вивчення й узагальнення. Використовуючи невичерпну художню та педагогічну спадщину Василя Сухомлинського, інших педагогів-гуманістів, сучасні педагоги мають усі шанси та можливості виховати людину ХХІ століття, людину гуманну та цивілізовану, людину, що врятує планету та все живе на ній від загибелі.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гартманн Э. В. А. Сухомлинский – критик советской и капиталистической системы. Новый взгляд на наследие классика педагогики: [воспитат. система В. А. Сухомлинского (1918–1970 гг.) в соврем. прочтении в Германии] / Э. Гартманн; пер. О. В. Сухомлинская // ИСТОРИКО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АЛЬМАНАХ ВЛАДИ: науч.-образоват. журн. – 2010. – № 3(4). – С. 60–73.
2. Горбунов-Посадов И. Сострадание к животным и воспитание наших детей / И. Горбунов-Посадов. – Москва: Посредник, 1911. – 64 с.
3. Горопаха Н. М. Проблемні методи формування у старших дошкільників ціннісного ставлення до природи / Н. М. Горопаха // Матеріали ХІ Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих науковців «НАУКА, ОСВІТА, СУСПІЛЬСТВО ОЧИМА МОЛОДИХ». – Рівне: РВВ РДГУ. – 2018. – 351 с. – с. 41–43.
4. Джайнізм. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B6%D0%B0%D0%B9%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%BC>
5. Зотов В. В. Воспитание морально-ценностного отношения к животным у младших школьников: дис. канд. пед. наук: 13.00.01 / Зотов В. В. – Москва, 1998. – 147 с.
6. Ибрагимова М. К. Педагогические условия воспитания у детей старшего дошкольного возраста заботливого отношения к животным : дис. канд. пед. наук / Ибрагимова М. К. – Москва, 1999. – 17 с.
7. Курносова С. А. Воспитание эмоциональной отзывчивости к природе у младших школьников / С. А. Курносова // Известия РГПУ им.

А. И. Герцена. 2008. № 75. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/vospitanie-emotsionalnoy-otzyvchivosti-k-prirode-u-mladshih-shkolnikov>

8. Павлова Т. Н. Биоэтика в высшей школе. / Т. Н. Павлова. – М.: МГАВМиБ им. К. И. Скрябина, 1997. – 147 с.

9. Поттер В. Р. Биоэтика: мост в будущее / В. Р. Поттер. – К.: Изд. «Вадим Карпенко», 2002. – 216 с.

10. Сухомлинский В. А. Трудные судьбы / В. А. Сухомлинский. – М.: Знание, 1967. – 80 с.

11. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв.: в 5 т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 3. – С. 7–282.

12. Сухомлинський В. О. Я розповім вам казку... Філософія для дітей / Василь Сухомлинський; уклад. / вст. ст. Сухомлинська О. В. – Х.: ВД «ШКОЛА», 2016. – 576 с.

13. Толстой Л. На бойне: (Из «Первой ступени») / Л. Н. Толстой. – Москва: Посредник, 1911. – 16 с.

14. Толстой Л. Путь жизни / Л. Н. Толстой. – Москва: Эксмо, 2009. – 443 с.

15. Шамигулова О. А. Педагогические условия воспитания эмоционально-ценностного отношения к окружающему миру / О. А. Шамигулова // Воспитание школьников – 2007. – №8. – С. 55–59.

REFERENCES

1. Gartmann, E. (2010). *V. A. Sukhomlinsky – kritik sovietskoy i kapitalisticheskoy sistemy. Novyy vzglyad na nasledie klassika pedagogiki: [vospitat. sistema V. A. Sukhomlinskogo (1918–1970 gg.) v sovrem. prochtenii v Germanii]*. [V. A. Sukhomlinsky is a critic of the Soviet and capitalist system. A new look at the legacy of the classic pedagogy: [brought up. the system of V. A. Sukhomlinsky (1918–1970) in the modern world. reading in Germany]. Moscow.
2. Gorbunov-Posadov, I. (1911). *Sostradanie k zhivotnyim i vospitanie nashih detey*. [Compassion for animals and education of our children]. Moscow.
3. Horopakha, N. M. (2018). *Problemni metody formuvannia u starshykh doshkilnykiv tsinnisnoho stavlennia do pryrody*. [Problem methods of formation of value attitude to nature in senior preschool children]. Rivne.
4. *Dzhainizm*. [Jainism]. – Rezhym dostupu: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B6%D0%B0%D0%B9%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%BC>
5. Zotov, V. V. (1998). *Vospitanie moralno-tsennostnogo otnosheniya k zhivotnyim u mladshih shkolnikov*. [To raise the moral value of the attitudes to animals in primary school children]. Moscow.
6. Ibragimova, M. K. (2008). *Pedagogicheskie usloviya vospitaniya u detey starshego doshkolnogo vozrasta zabolivogo otnosheniya k zhivotnyim*. [Pedagogical conditions of education in children of preschool age caring attitude to animals]. Moscow.

7. Kurnosova, S. A. (2008). *Vospitanie emotsionalnoy otzivchivosti k prirode u mladshih shkolnikov*. [Education of emotional responsiveness to nature in primary school children]. Moscow.
8. Pavlova, T. N. (1997). *Bioetika v vyisshey shkole*. [Bioethics in high school]. Moscow.
9. Potter, V. R. (2002). *Bioetika: most v budushee*. [Bioethics: a bridge to the future]. Kyiv.
10. Suhomlinskiy, V. A. (1967). *Trudnyie sudbyi*. [Hard fates]. Moscow.
11. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). *Sertse viddaiu ditiam*. [I give my heart to the children]. Kyiv.
12. Sukhomlyns'kyu, V. O. (2016). *Ya rozpovim vam kazku ... Filosofiya dlya ditey*. [I will tell you a fairy tale ... Philosophy for children]. Kharkiv.
13. Tolstoy, L. (1911). *Na boyne. (Iz «Pervoy stupeni»)*. [On slaughter: (From «the First stage»)]. Moscow.
14. Tolstoy, L. (2009). *Put zhizni*. [Path of life]. Moscow.
15. Shamigulova, O. A. (2007). *Pedagogicheskie usloviya vospitaniya emotsionalno-tsennostnogo*

otnosheniya k okruzhayushchemu miru. [Pedagogical conditions of emotional-value attitude to the world]. Moscow.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

СУХОМЛИНСЬКА **Леся Віталіївна** – науковий співробітник ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського.

Наукові інтереси: історія освіти, порівняльна педагогіка, педагогічна спадщина В. Сухомлинського.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SUKHOMLYNSKA **Lesia Vitaliivna** – researcher in DNPB of Ukraine named after V. O. Sukhomlynskyi.

Circle of scientific interests: history of education, comparative education, pedagogical heritage of V. Sukhomlynskyi.

*Дата надходження рукопису 17. 06. 2018 р.
Рецензент – д.п.н. професор В. Ф. Черкасов*

УДК 37:929(093.3)

ТРИФОНОВА Олена Михайлівна –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри фізики та методики її викладання
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID ID: 0000-0002-6146-9844
e-mail: olenatrifonova82@gmail.com

РЕАЛІЗАЦІЯ ІДЕЙ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО ПРО ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ В УМОВАХ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО ТЕХНОГЕННО-ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. «Далеко не кожний стане вченим, письменником, артистом, далеко не кожному судилося винайти порох, але майстром своєї справи повинен стати кожний – це найважливіша умова всебічного розвитку особистості» [12, с. 159].

Ця теза В. О. Сухомлинського є як ніколи актуальною в умовах розвитку сучасного техногенно-інформаційного суспільства. Суспільства, яке збагачується науковими фактами і відкриттями у десятки разів швидше, ніж це було ще 50 років тому. За цих умов забезпечення становлення успішної особистості є одним з пріоритетних завдань закладів освіти XXI століття.

Стрімкі тенденції розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та хмарних сервісів у XXI столітті визначають необхідність перегляду організації освітнього процесу на всіх етапах його здійснення. Освіта має працювати на випередження і відповідати тенденціям розвитку суспільства в майбутньому. В Україні, розуміючи загальноосвітні тенденції інформатизації

суспільства, на законодавчому рівні приділяють увагу становленню та розвитку нового освітнього середовища (ОС), основними характеристиками якого мають стати: доступність, відкритість, мобільність, науковість.

Впровадження інформатизації в освітній процес закладів загальної середньої освіти регламентується Законом України «Про освіту» (2017), Законом України «Про загальну середню освіту» (1999), Національною доктриною розвитку освіти (2002), Указом Президента України «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні» (2010), Національною стратегією розвитку освіти на період до 2021 року (2013), які спрямовують на поліпшення якості освіти в умовах розвитку інформаційного суспільства та широкого застосування ІКТ та хмарних технологій в освіті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми становлення та розвитку сучасного ОС приділяли увагу В. Ю. Биков, Ю. О. Жук, В. В. Лапінський, С. Г. Литвинова, В. М. Мадзігон, І. Ю. Регейло, М. І. Садовий,